

บทที่ 4

บริบทพื้นที่ศึกษา

4.1 ข้อมูลสภาพทั่วไป

4.1.1 ลักษณะที่ตั้ง

เมืองโบราณ “เวียงกุมกาม” ตั้งอยู่บนฝั่งตะวันออกของแม่น้ำปิง ห่างจากเมืองเชียงใหม่ไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ประมาณ 5 กิโลเมตร อยู่ในท้องที่อำเภอสารภี ตัวเมืองล้อมรอบด้วยคูน้ำ - คันดินรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดกว้างประมาณ 600 เมตร ยาวประมาณ 850 เมตร ในปัจจุบันยังพบร่องรอยแนวคูน้ำ - คันดิน เหลืออยู่เป็นระยะ มีตำแหน่งที่ตั้งตามพิกัดภูมิศาสตร์ดังนี้

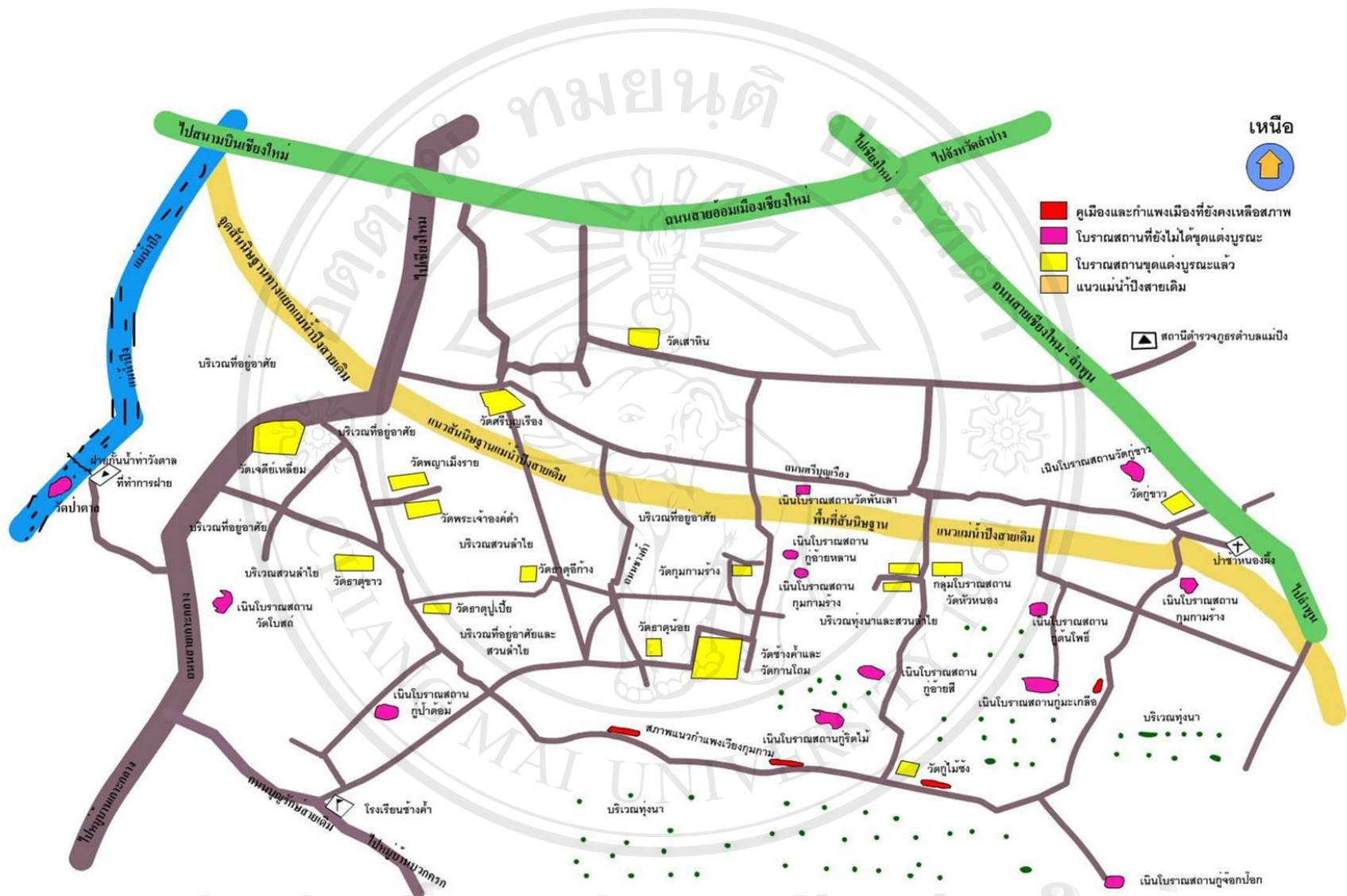
ละติจูด	18 องศา	44 ลิปดา	17 พิลิปดา	เหนือ
ลองจิจูด	99 องศา	00 ลิปดา	56 พิลิปดา	ตะวันออก

พื้นที่ตั้งเวียงกุมกาม เป็นที่ราบตะกอนใหม่ของแม่น้ำปิง ระดับความสูงเหนือระดับน้ำทะเลปานกลางประมาณ 300 – 320 เมตร พื้นที่ทั่วไปเดิมอยู่ริมแม่น้ำเป็นที่ลุ่มต่ำ หน้าฝนมีน้ำท่วมทุกปี ปัจจุบันภายในเวียงกุมกามใช้เป็นที่ตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัย ทำไร่พืชผักและเป็นสวนลำไย

4.1.2 อาณาเขตติดต่อ

เมืองโบราณเวียงกุมกาม มีพื้นที่เป็นบริเวณกว้าง โดยมีอาณาเขตโดยประมาณ ดังนี้ (ภาพที่ 4.1)

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	ถ.ศรีบุญเรือง ต.หนองหอย อ.เมือง จ.เชียงใหม่
ทิศใต้	ติดต่อกับ	บ.กุสุมา ต.หนองผึ้ง อ.สารภี จ.เชียงใหม่
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	ถ.ซูเปอร์ไฮเวย์เชียงใหม่-ลำพูน อ.สารภี จ.เชียงใหม่
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	ถ.เกาะกลาง ต.ท่าวังตาล อ.สารภี จ.เชียงใหม่

ภาพที่ 4.1 แผนที่แสดงที่ตั้งเวียงกุมกาม อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่

ที่มา: <http://www.elanna.net/province/cm/mapkumkam.html>

4.2 การคมนาคม

เวียงกุมกามตั้งอยู่ในจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นศูนย์กลางการคมนาคมของภาคเหนือ ทำให้มีเส้นทางคมนาคมทางรถยนต์หลายทาง ดังนี้

ในพื้นที่เมืองโบราณเวียงกุมกาม มีถนนสายหลัก 3 สาย คือ

1) ถนนเกาะกลาง พาดผ่านในแนว ทิศเหนือ – ใต้ ทางทิศตะวันตกของพื้นที่เวียงกุมกาม มีความกว้าง 2 ช่องจราจร ถนนกว้างประมาณ 6 เมตร

2) ถนนศรีบุญเรือง พาดผ่านในแนว ทิศตะวันออก – ตะวันตก ทางทิศเหนือของพื้นที่เวียงกุมกาม มีความกว้าง 2 ช่องจราจร ถนนกว้างประมาณ 4 เมตร

3) ถนนวงแหวนสาย ๓ พาดผ่านในแนว ทิศตะวันออก - ตะวันตก ทางทิศใต้ของพื้นที่เวียงกุมกาม มีความกว้าง 4 ช่องจราจร มีเกาะกลางแบ่งช่องจราจร ถนนกว้างประมาณ 20 เมตร

นอกจากนี้ยังมีถนนสายรอง ซึ่งแยกจากถนนสายหลักเข้าไปในพื้นที่พักอาศัย พื้นที่เกษตรกรรมและพื้นที่โบราณสถาน มีความกว้างประมาณ 4 – 6 เมตร ส่วนใหญ่เป็นถนนลาดยางมะตอยหรือถนนคอนกรีตเสริมไม้ไผ่หรือเหล็กที่อยู่ในสภาพดี

4.3 ประวัติความเป็นมา

เวียงกุมกามสร้างขึ้นโดยพญามังรายในปี พ.ศ.1837 และมีความเจริญรุ่งเรืองสืบต่อมาจนกระทั่งสิ้นสมัยราชวงศ์มังราย (พ.ศ. 2101) ในช่วงระยะเวลา 200 กว่าปี ที่เวียงกุมกามมีความเจริญรุ่งเรืองนั้น เป็นผลจากที่ตั้งเวียงกุมกามซึ่งตั้งอยู่ริมแม่น้ำปิง (ปิงห่าง) ในอดีตแม่น้ำปิง (ปิงห่าง) เป็นเส้นทางคมนาคมสายสำคัญ แม่น้ำจะไหลผ่านเวียงเชียงใหม่ เวียงกุมกามและเวียงลำพูน และไหลไปสู่เมืองทางตอนใต้ เมืองที่แม่น้ำปิงไหลผ่านสามารถติดต่อสื่อสารกันได้อย่างสะดวก เวียงกุมกามตั้งอยู่บนเส้นทางคมนาคมและเป็นเส้นทางผ่านของสินค้า เวียงกุมกามจึงมีฐานะเป็นศูนย์กลางการค้า

แม่น้ำปิง (ปิงห่าง) เปรียบเสมือนเส้นชีวิตของเวียงกุมกามที่ส่งผลให้เวียงกุมกามกำเนิดและเจริญรุ่งเรืองและในที่สุดแม่น้ำปิงก็ท่วมท้นทำลายเวียงกุมกาม น้ำท่วมเวียงกุมกามครั้งใหญ่ทำให้แม่น้ำปิงเปลี่ยนเส้นทางจากเดิมซึ่งเคยไหลในแนวปิงห่าง คือไหลไปทางด้านตะวันออกของเวียงกุมกาม หลังจากนั้นน้ำท่วมแม่น้ำปิงเปลี่ยนมาไหลทางด้านตะวันตกของเวียงกุมกามซึ่งกลายเป็นแนวของแม่น้ำปิงในปัจจุบัน

เวียงกุมกามมีสภาพเป็นชุมชนอีกครั้งหนึ่งในสมัยรัชกาลที่ 5 ภายใต้ชื่อ “บ้านช้างค้ำ” จากคำสัมภาษณ์ผู้สูงอายุซึ่งเกิดที่เวียงกุมกาม ได้เล่าถึงการเข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัยภายในเวียงกุมกามเป็นเวลานานต่อกันมาถึง 3 ชั่วคนแล้ว หากเทียบเป็นระยะเวลาตรงกับสมัยรัชกาลที่ 5

เมื่อเทียบกับระยะเวลาการซ่อมเจดีย์วัดกานโถมเป็นรูปช้างค้ำ อยู่ในช่วงปลายสมัยรัชกาลที่ 5 เพราะการซ่อมเจดีย์วัดกานโถมอยู่ในรุ่นเดียวกับการซ่อมเจดีย์วัดกุฎ้ำ ซึ่งถูกเปลี่ยนแปลงเป็นศิลปะแบบพม่าเช่นเดียวกัน หลักฐานจากคำสัมภาษณ์จึงสอดคล้องกับหลักฐานทางโบราณคดี แสดงว่าอย่างน้อยตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ในเวียงกุมกามมีการย้ายเข้ามาอยู่อาศัยกันแล้ว ซึ่งมีการซ่อมแซมวัดกานโถมให้พ้นจากสภาพวัดร้าง

การซ่อมแซมเจดีย์วัดกานโถมเป็นรูปช้างค้ำ ทำให้เวลาต่อมาหมู่บ้านเล็กๆ แห่งนี้ได้ชื่อว่าบ้านช้างค้ำ และเรียกวัดช้างค้ำแทนชื่อเดิมคือ วัดกานโถม ทั้งนี้เพราะชาวบ้านที่ย้ายเข้ามาอยู่ใหม่ไม่ทราบประวัติความเป็นมาของวัดกานโถมและเวียงกุมกาม เนื่องจากเวียงกุมกามร้างไปหลายร้อยปีแล้ว หมู่บ้านช้างค้ำมีวัดกานโถมหรือวัดช้างค้ำเป็นวัดประจำหมู่บ้าน นับเป็นวัดเดียวภายในเวียงกุมกามที่ไม่เคยเป็นวัดร้าง ส่วนวัดอื่นๆ ยังถูกทิ้งรกร้างต่อไป

ในช่วงประมาณ พ.ศ. 2471 มีการขยายการศึกษาเข้าสู่หมู่บ้านช้างค้ำ โรงเรียนวัดช้างค้ำ เป็นโรงเรียนประชาบาลประจำหมู่บ้าน นักเรียนในหมู่บ้านช้างค้ำจึงไม่ต้องเดินทางไปเรียนที่โรงเรียนวัดเจดีย์เหลี่ยม การสร้างโรงเรียนวัดช้างค้ำได้ปรับพื้นที่ ซึ่งเดิมเป็นวิหารกานโถม สภาพมีเนินดินปกคลุม สูงประมาณ 2 - 3 เมตร เนินดินถูกไถจนเรียบ เพื่อทำเป็นสนามหน้าโรงเรียน ซากโบราณสถานจึงถูกทำลายลงไปอย่างน่าเสียดาย วิหารกานโถมได้รับการขุดแต่งบูรณะ พ.ศ.2527 แต่นั้นมาเรื่องราวของเวียงกุมกามจึงแพร่หลาย

สภาพหมู่บ้านช้างค้ำเมื่อประมาณ 30 - 40 ปีที่ผ่านมาเป็นหมู่บ้านเล็กๆ สภาพเป็นป่ารก มีประมาณ 20 หลังคาเรือน แต่ละบ้านสร้างห่างกัน ผู้คนส่วนใหญ่เป็นญาติกัน ด้วยเหตุนี้ตระกูลเก่าของบ้านช้างค้ำจะตั้งนามสกุลคล้ายกัน เช่น กาบศรี กาบย้อย กาบทอง กาบขาวและกาบรส ลักษณะการอยู่อาศัยช่วยเหลือเกื้อกูลกัน คนในหมู่บ้านรู้จักกันหมด ถนนในหมู่บ้านเป็นเพียงทางเท้าที่ช่วยกันทำ ในหมู่บ้านไม่มีตลาด ตลาดที่อยู่ใกล้คือ ตลาดหนองหอย

แต่ในปัจจุบัน บ้านช้างค้ำมีเส้นทางคมนาคมที่สะดวกและมีความเจริญมากขึ้น ภายในหมู่บ้านมีถนนหลักที่สามารถสวนไปมาได้ 2 ช่องทาง และยังมีถนนย่อยตัดเข้าไปในบ้านพักอาศัยอย่างสะดวก คงมีบางบ้านที่ห่างออกไปจากถนนหลักเท่านั้นที่ยังไม่มีทางตัดเข้าไป โดยบ้านช้างค้ำ หมู่ 11 ยังเป็นหมู่บ้านทางการท่องเที่ยวที่สำคัญของโบราณสถานเวียงกุมกาม ภายในบ้านช้างค้ำมีโบราณสถานที่เป็นสถานที่ท่องเที่ยวมากมาย และภายในวัดช้างค้ำยังเป็นจุดที่มีการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวในหลายรูปแบบอีกด้วย (อ้างในสร้อยศรี อ่องสกุล, 2547)

4.4 โบราณสถานที่สำคัญภายในหมู่บ้านช้างค้ำ หมู่ที่ 11

โบราณสถานที่สำคัญภายในหมู่บ้านช้างค้ำมีอยู่ 10 แห่ง โดยมีรายละเอียดดังนี้

4.4.1 วัดกานโถม (ช้างค้ำ)

เอกสารทางพงศาวดารโยนกระบุว่า พญามังรายโปรดให้สร้างวัดกานโถมขึ้นในราวปี พ.ศ. 1833 ประกอบด้วยฐานเจดีย์กว้าง 12 เมตร สูง 18 เมตร ทำซุ้มคูหา 4 ทิศ ใช้พระพุทธรูปซ้อนเป็น 2 ชั้น ชั้นล่างไว้พระพุทธรูป 4 องค์ ชั้นบนไว้พระพุทธรูปยืนองค์หนึ่ง มีรูปอัครสาวกโมคคัลลาน์ สาตริบุตรและพระอินทร์ นอกจากนี้ในบริเวณวัดกานโถมยังมีดินสริมหาโพธิ์ที่ได้อัญเชิญเมล็ดจากเมืองลังกาในครั้งโบราณ และหลักฐานทางโบราณคดีที่สำคัญนอกจากพบพระพิมพ์ดินเผาสกุลช่างหริภุญไชยจำนวนหนึ่งแล้ว ยังพบจารึกหินทรายสีแดงเป็นอักษรมอญเป็นอักษรที่มีลักษณะระหว่างอักษรมอญกับอักษรไทยและอักษรสุโขทัย และยังพบฝักขามรุ่นแรกภายในวัดกานโถมมีต้นโพธิ์เก่าแก่ พระพุทธรูป และมีหอพญามังราย ซึ่งเป็นที่เคารพสักการะของประชาชนในละแวกนั้นมาแต่โบราณจนถึงปัจจุบัน (ภาพที่ 4.2, 4.3 และ 4.4)

ภาพที่ 4.2 วิหารวัดกานโถม (ช้างค้ำ)

ภาพที่ 4.3 เจดีย์วัดกานโถม (ช้างค้ำ)

ภาพที่ 4.4 หอพญามังราย

4.4.2 วัดปู่เปี้ย

ตั้งอยู่บริเวณแนวคูน้ำ – คันดิน ด้านทิศตะวันตกของเวียงกุมกาม ประกอบด้วย วิหาร เจดีย์ อุโบสถ และส่วนประกอบปลีกย่อยอื่นๆ เช่น แท่นบูชา และศาลผีเสื้อ ตั้งอยู่ด้านหน้า พระอุโบสถ วิหารมีร่องรอยของการก่อสร้างซ่อมแซมมาหลายสมัย ส่วนองค์เจดีย์มีลักษณะทางศิลปกรรมแบบสุโขทัยและแบบล้านนารวมกัน องค์เจดีย์น่าจะสร้างในสมัยพญาติโลกราชลงมา คือ ในราว พ.ศ. 1998 – 2068 ซึ่งปัจจุบันได้รับการบูรณะแล้ว (ภาพที่ 4.5 และ 4.6)

ภาพที่ 4.5 ด้านหน้าวัดปู่เปี้ย

ภาพที่ 4.6 ด้านข้างวัดปู่เปี้ย

4.4.3 วัดอীগัง (อীগัง)

ตั้งอยู่ติดกับแนวคูน้ำ – คันดิน ด้านทิศตะวันตกของเวียงกุมกาม ประกอบด้วย วิหารและ เจดีย์ตั้งอยู่บนฐานเดียวกัน เป็นแบบล้านนาตั้งเดิมอย่างเต็มตัว สร้างประมาณสมัย พระเมืองแก้ว แต่ไม่เก่าไปกว่า พ.ศ. 2060 ตัววิหารหันทิศไปเชื่อมต่อกลายมณฑป ส่วนเจดีย์ อยู่หลังสุด บริเวณโดยรอบมีทางเดินสำหรับประทักษิณ โดยปัจจุบันได้รับการบูรณะแล้ว (ภาพที่ 4.7 และ 4.8)

ภาพที่ 4.7 วัดอীগัง (อীগัง)

ภาพที่ 4.8 เจดีย์วัดอীগัง (อীগัง)

4.4.4 วัดธาตุน้อย (วัดน้อย)

เป็นวัดเล็กๆ อยู่ห่างจากวัดกานโถมก่อนทางทิศตะวันตก ประกอบด้วย วิหารและเจดีย์ ตัววิหารหันไปทางทิศเหนือ ส่วนเจดีย์อยู่ด้านหลังวิหาร ทั้งหมดประกอบด้วยอิฐดินเผาไม้ถือปูน ด้านนอกฉาบด้วยปูนขาว ลักษณะทางสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมที่พบภายหลังการขุดแต่งโบราณสถาน น่าจะอยู่ในช่วงพุทธศักราชที่ 19 – 20 โดยปัจจุบันได้รับการบูรณะแล้ว (ภาพที่ 4.9)

ภาพที่ 4.9 วัดธาตุน้อย (วัดน้อย)

4.4.5 วัดหนานช้าง

ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือในเวียงกุมกาม โบราณสถานหันหน้าไปทางลำน้ำสาขาของแม่น้ำปิง ซึ่งอยู่ด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ด้านหน้าเป็นซุ้มประตูเชื่อมต่อกับกำแพงวัด ซุ้มประตูตรงกับทางขึ้นด้านหน้าวิหาร ซึ่งมีฐานชุกชีประดับลายปูนปั้นรูปกิลเลน สิงห์ เหมราช ลายดอกไม้และลายก้านขด ด้านหลังวิหารเป็นเจดีย์มีแท่นบูชาตั้งอยู่ 4 ทิศ และที่มุมทั้ง 4 ของฐานเจดีย์มีเจดีย์แบบลังกาทรงกลมขนาดเล็กตั้งอยู่มุมละ 1 องค์ ด้านทิศตะวันตกของเจดีย์ประธานเป็นมณฑปห่อพระ ซึ่งมีราวบันไดทำเป็นปูนปั้นรูปมกรกลายนาค ด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ เป็นอาคารอีกหลังหนึ่งสร้างซ้อนทับกัน ด้านหน้ามีบ่อน้ำ 1 บ่อ อาคารนี้น่าจะถูกใช้เป็นที่พำนักของพระผู้ใหญ่ ด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้มีอาคารสี่เหลี่ยมผืนผ้าจำนวน 3 หลัง น่าจะเป็นกุฏิสงฆ์หรือโรงเรียนทั่วไป มีบ่อน้ำจำนวน 2 บ่อ ที่ซัดล้างหรือห้องนํ้าอยู่ใกล้เคียง ที่หน้าวัดมีบ่อน้ำ 2 บ่อ และมีคันดิน 1 แนว สำหรับกั้นน้ำจากลำน้ำปิง

โบราณวัตถุสำคัญที่พบได้แก่ เครื่องถ้วยจีนสภาพสมบูรณ์ จำนวน 47 ใบ พบอยู่ในภาชนะดินเผาใบใหญ่ฝังไว้อย่างตั้งใจอยู่ทางด้านข้างมณฑปห่อพระ ลึกลงไปประมาณ 30 ซม. ได้พื้นดินใช้งานเดิมของวัด ยืนยันว่าเครื่องถ้วยนี้ถูกฝังก่อนน้ำจะท่วม และคงเป็นเพราะความไม่สงบสุขจากภัยสงคราม จึงได้นำของใช้ที่หายากมาฝังซ่อนไว้ โดยเครื่องถ้วยเหล่านี้ เป็นเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์หมิง (พ.ศ. 1911 - 2187)

ชื่อเรียกวัดหนานช้างนั้นตั้งตามชื่อของเจ้าของที่ดิน โดยวัดหนานช้างสร้างขึ้นที่หลังเมืองเชียงใหม่ วัดนี้ใช้งานอยู่มาจนถึงหลัง พ.ศ. 2168 แล้วค่อยๆ ถูกทิ้งร้างก่อนที่น้ำจะท่วมในเวลาต่อมา (ภาพที่ 4.10)

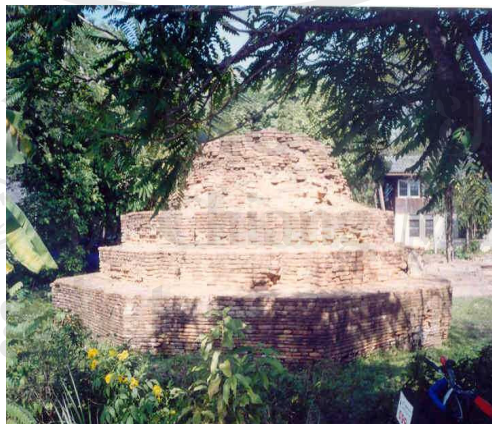
ภาพที่ 4.10 วัดหนานช้าง

4.4.6 วัดกุมกาม (ร้าง)

ตั้งอยู่ในเขตเวียงกุมกามทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ห่างจากวัดช้างค้ำประมาณ 100 เมตร วัดกุมกามเป็นชื่อเรียกตามโบราณสถานเวียงกุมกาม ไม่ปรากฏชื่อและความเป็นมาของวัดนี้ ในเอกสารประวัติศาสตร์โบราณสถาน ประกอบด้วยวิหารตั้งอยู่หน้าเจดีย์หันไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ วิหารขนาดใหญ่ เจดีย์พังทลายเหลือเพียงฐานและเรือนธาตุบางส่วน ลักษณะเจดีย์เป็นทรง 8 เหลี่ยม ที่ได้รับอิทธิพลมาจากวัดจามเทวี พิจารณารูปแบบทางสถาปัตยกรรม สามารถกำหนดอายุได้ราวสมัยพุทธศตวรรษที่ 19 สภาพปัจจุบันได้รับการบูรณะแล้ว แต่ก็ยังคงถูกปล่อยให้รกร้าง (ภาพที่ 4.11 และ 4.12)

ภาพที่ 4.11 วัดกุมกาม (ร้าง)

ภาพที่ 4.12 เจดีย์วัดกุมกาม (ร้าง)

4.4.7 วัดกุ้อ้ายหลาน

อยู่ห่างจากแม่น้ำปิงสายเดิม (ปิงห่าง) ออกไปทางทิศใต้ประมาณ 100 เมตร ภายในประกอบด้วย วิหาร เจดีย์ แท่นบูชา กำแพงแก้วและซุ้มประตู (ซุ้มโขง) ลักษณะโบราณสถานวางตัวตามแนวทิศตะวันออก – ตะวันตก หันหน้าไปทางทิศทิศตะวันออกเฉียงใต้ประมาณ 20 องศา วิหารตั้งอยู่หน้าเจดีย์ รอบฐานเจดีย์มีแท่นบูชาโดยรอบ จำนวน 3 แท่น ยกเว้นด้านทิศใต้ โบราณสถานล้อมรอบด้วยกำแพงแก้ว กำแพงแก้วด้านหน้าวิหารมีซุ้มประตูทางเข้า 1 แห่ง สภาพกำแพงแก้วปัจจุบันเหลือหลักฐาน 3 ด้าน ด้านทิศเหนือไม่พบร่องรอย สันนิษฐานว่าอาจถูกทำลายขณะที่มีการไถเกรดปรับพื้นที่เพื่อปลูกต้นลำไย

วัดกุ้อ้ายหลาน ไม่ปรากฏความเป็นมาในเอกสารและตำนานทางประวัติศาสตร์ เป็นชื่อที่ชาวบ้านเรียกกันเนื่องจากตั้งอยู่ในที่ดินของนายหลานมาตั้งแต่ดั้งเดิม ซึ่งปัจจุบันได้รับการบูรณะแล้ว แต่ยังคงถูกทิ้งให้ร้าง ต้นหญ้าขึ้นหนาแน่น (ภาพที่ 4.13)

ภาพที่ 4.13 วัดกุ้อ้ายหลาน

4.4.8 วัดกุฎีป่าด้อม

ตั้งอยู่ติดกับแนวคูเมือง – กำแพงเมือง ด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ ประกอบด้วยวิหาร เจดีย์ และแท่นบูชาจำนวน 2 แท่น ล้อมรอบด้วยแนวกำแพงแก้ว น่าจะสร้างขึ้นในสมัยที่พญามังรายประทับอยู่ที่เวียงกุมกามระหว่างปี พ.ศ. 1835 - 1839 และคงสภาพเป็นวัดอยู่เรื่อยมา สิ่งก่อสร้างต่างๆ ของวัดมีระดับพื้นดินต่ำกว่าระดับผิวดินปัจจุบันถึง 2 เมตร และปรากฏร่องรอยการฉาบผิวบนอกของสิ่งก่อสร้างต่างๆ ด้วยปูนขาวมากที่สุดในบรรดาวัดร้างในเขตเวียงกุมกาม อีกทั้งยังพบหลักฐานการก่อสร้างกำแพงแก้วของวัดที่สมบูรณ์ที่สุด

วัดกุฎีป่าด้อม (กุฎี เป็นภาษาถิ่น หมายถึงเจดีย์) ไม่ปรากฏประวัติความเป็นมาในเอกสารและตำนานทางประวัติศาสตร์ เป็นชื่อที่ชาวบ้านเรียกกัน เนื่องจากอยู่ในเขตที่ดินของป่าด้อม สภาพแวดล้อมบริเวณวัดเป็นเขตที่อยู่อาศัยและสวนลำไย ปัจจุบันยังอยู่ในระหว่างการขุดแต่งบูรณะเพิ่มเติม (ภาพที่ 4.14)

ภาพที่ 4.14 วัดกุฎีป่าด้อม

4.4.9 วัดกุ้อ้ายสี

อยู่ห่างจากวัดช้างค้ำไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ประมาณ 200 เมตร ประกอบด้วยวิหารเจดีย์ แทนบุชา และแนวกำแพงแก้วบางส่วน โบราณสถานวางตัวตามแนวทิศตะวันออกเฉียงใต้ – ตะวันตก วิหารตั้งอยู่ด้านหน้าเจดีย์ หันหน้าไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ แทนบุชชาอยู่ติดกับฐานเจดีย์ด้านทิศเหนือ และพบแนวกำแพงแก้วบางส่วนอยู่ด้านทิศใต้ของวิหาร

วัดกุ้อ้ายสี เป็นชื่อที่ชาวบ้านเรียกตามชื่อเจ้าของที่ดินใกล้เคียงโบราณสถานคือ นายสี ส่วนชื่อเดิมของโบราณสถานไม่ทราบแน่ชัด โดยไม่ปรากฏประวัติความเป็นมาในเอกสารตำนานใดๆ (ภาพที่ 4.15)

ภาพที่ 4.15 วัดกุ้อ้ายสี

4.4.10 วัดคูริตไม้

อยู่ทางทิศใต้ ห่างจากแนวคูเมือง - กำแพงเมืองประมาณ 150 เมตร ประกอบด้วย วิหาร เจดีย์ ศาลผีเสื้อ ชุ่มประตู่ และกำแพงแก้ว โบราณสถานวางตัวตามแนวทิศตะวันออก – ตะวันตก หันหน้าไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ 30 องศา วิหารอยู่ด้านทิศตะวันตกของกลุ่ม โบราณสถาน มีเจดีย์อยู่ด้านหน้า ด้านทิศใต้ของเจดีย์ มีฐานอาคารทรง 8 เหลี่ยมขนาดเล็กอยู่ 1 ฐาน เป็นอาคารประเภทศาลเจ้าที่ (ศาลผีเสื้อ) มีชุ่มประตู่ทางเข้าด้านทิศใต้ โบราณสถานมีกำแพงแก้ว ล้อมรอบ แต่สภาพปัจจุบันเหลือหลักฐานเฉพาะด้านทิศตะวันออกและทิศใต้เท่านั้น

วัดคูริตไม้ เป็นชื่อที่ชาวบ้านเรียกโบราณสถานแห่งนี้ เนื่องจากมีต้นเพกาหรือที่ ภาษาถิ่นเหนือเรียกว่า ต้นริตไม้ ขึ้นอยู่บริเวณโบราณสถานจำนวนมาก สำหรับประวัติของ โบราณสถาน แห่งนี้ไม่ปรากฏในเอกสารใดๆ ทางประวัติศาสตร์

4.5 กิจกรรมการท่องเที่ยวที่จัดขึ้นบริเวณวัดช้างค้ำ หมู่ที่ 11

วัดช้างค้ำเป็นวัดที่สำคัญ และเป็นจุดศูนย์กลางของกิจกรรมการท่องเที่ยวภายในเมืองโบราณเวียงกุมกาม โดยมีรายละเอียดของกิจกรรมการท่องเที่ยว ดังนี้

4.5.1 รถรางนำเที่ยว

จุดให้บริการรถรางนำเที่ยวตั้งอยู่ในบริเวณวัดช้างค้ำ ให้บริการนำเยี่ยมชมโดยรอบของเมืองโบราณเวียงกุมกามตามจุดสำคัญต่างๆ เช่น วัดกู่ป่าด้อม วัดอิ๊ก้าง วัดหนานช้าง วัดปู่เปี้ย วัดธาตุมหาเจดีย์ วัดพระเจ้าองค์ดำ วัดพญามังราย วัดเจดีย์เหลี่ยม โดยมีมัคคุเทศก์แนะนำแหล่งท่องเที่ยวและประวัติโบราณสถานต่างๆ ใช้เวลาในการเยี่ยมชมประมาณ 30 – 45 นาที อัตราค่าบริการท่านละ 15 บาท โดยจัดให้บริการตั้งแต่วันที่ 07.00 – 18.00 น. (ภาพที่ 4.16)

ภาพที่ 4.16 รถรางนำเที่ยว

4.5.2 รถม้านำเที่ยว

รถม้านำเที่ยวให้บริการนำเยี่ยมชมโดยรอบของเมืองโบราณเวียงกุมกามตามจุดสำคัญต่างๆ มีจำนวน 11 คัน โดยสามารถให้บริการคันละไม่เกิน 4 ท่าน อัตราค่าบริการคันละ 200 บาท ใช้เวลาในการเยี่ยมชมประมาณ 45 นาที โดยให้บริการตั้งแต่วันที่ 07.00 – 18.00 น. (ภาพที่ 4.17)

ภาพที่ 4.17 รถม้านำเที่ยว

4.5.3 บ้านโบราณ

บ้านโบราณเป็นเรือนจัดแสดงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนล้านนาในอดีตและจัดแสดงการสาธิตต่างๆ เช่น การสาธิตการตัดตุง ตัดจ้อ จัดแสดงครกตำข้าวโบราณ และจัดแสดงนิทรรศการที่ให้ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมของชาวล้านนา (ภาพที่ 4.18, 4.19, 4.20, 4.21 และ 4.22)

ภาพที่ 4.18 ภายในบ้านโบราณ

ภาพที่ 4.19 ครกตำข้าวโบราณ

ภาพที่ 4.20 ชุ้มแสดงการสาธิตตัดตุง ตัดจ้อ

ภาพที่ 4.21 ด้านหน้าซุ้มจัดแสดงนิทรรศการ

ภาพที่ 4.22 ซุ้มจัดแสดงนิทรรศการเครื่องดนตรีล้านนา

4.5.4 กาดมั่ว

ตั้งอยู่บริเวณด้านข้างของวัดช้างค้ำ เป็นจุดบริการอาหาร เครื่องดื่ม และสินค้าพื้นเมืองแก่นักท่องเที่ยว (ภาพที่ 4.23 และ 4.24)

ภาพที่ 4.23 กาดมั่ว

ภาพที่ 4.24 ชุมขายสินค้าพื้นเมือง

4.6 จำนวนประชากรและนักท่องเที่ยว

การคาดการณ์จำนวนประชากรและนักท่องเที่ยว ได้นำข้อมูลประชากรและข้อมูลครัวเรือนจากอบต. ซึ่งเป็นข้อมูลย้อนหลัง 4 ปี (2541 - 2544) จากศูนย์ประมวลผลกลางการทะเบียนภาค 5 จังหวัดเชียงใหม่ และทำการคาดการณ์ล่วงหน้าอีก 8 ปี (2545 - 2552) โดยใช้วิธีคาดการณ์ 3 แบบ คือ Exponential Rate of Growth, Linear Model และ Logarithmic Rate of Growth ซึ่งจากการคาดการณ์พบว่าจำนวนประชากรที่คาดการณ์ได้ในเวลา 8 ปีข้างหน้าไม่ต่างกันมากนัก ดังนั้น จึงใช้ค่าเฉลี่ยของทั้ง 3 วิธี และจากข้อมูลนักท่องเที่ยวของจังหวัดเชียงใหม่ ในพ.ศ. 2541 - 2544 จากสำนักงานการท่องเที่ยวภาคเหนือเขต 1 จังหวัดเชียงใหม่ และนำมาคาดการณ์จำนวนนักท่องเที่ยวที่จะเข้ามาในเวียงกุมกาม โดยให้ข้อสันนิษฐานว่า จะมีนักท่องเที่ยวเข้ามาในเวียงกุมกามในแต่ละปีประมาณร้อยละ 0.5 ของจำนวนนักท่องเที่ยวที่เข้ามาในจังหวัดเชียงใหม่ จากนั้นได้นำข้อมูลดังกล่าวมาเปรียบเทียบกับข้อมูลประชากรในพื้นที่ พบว่า อัตราส่วนของนักท่องเที่ยวต่อจำนวนประชากรในพื้นที่มากที่สุด คือ 9.85 ดังนั้นประชากรที่อาศัยอยู่ในพื้นที่และนักท่องเที่ยว ในพ.ศ. 2545 - 2552 จะมีจำนวน ดังนี้ (ตารางที่ 4.1)

ตารางที่ 4.1 การคาดการณ์จำนวนประชากรและจำนวนนักท่องเที่ยวในพื้นที่เวียงกุมกาม
พ.ศ. 2545 - 2552

ปี (พ.ศ.)	จำนวนประชากร (คน)	
	ในพื้นที่	นักท่องเที่ยว
2541	1,639	16,141
2542	1,680	16,545
2543	1,714	16,888
2544	1,747	17,210
2545	1,779	17,526
2546	1,811	17,842
2547	1,844	18,160
2548	1,877	18,484
2549	1,910	18,813
2550	1,944	19,148
2551	1,979	19,492
2552	2,014	19,842

ที่มา: โครงการสำรวจและตรวจสอบสภาพแวดล้อมในพื้นที่เวียงกุมกาม (อ้างในกรอบแผนการจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม บริเวณเมืองเก่าเวียงกุมกาม สำนักงานสิ่งแวดล้อมภาคที่ 10, 2545)

4.7 สถานการณ์ด้านสิ่งแวดล้อม

จากโครงการสำรวจและตรวจสอบสภาพแวดล้อมในพื้นที่เวียงกุมกาม ซึ่งดำเนินการโดยสถานศึกษาวิศวกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (อ้างในกรอบแผนการจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม บริเวณเมืองเก่าเวียงกุมกาม สำนักงานสิ่งแวดล้อมภาคที่ 10, 2545) สรุปสถานการณ์สิ่งแวดล้อมในเวียงกุมกามเป็นด้านๆ ได้ดังนี้

4.7.1 ปริมาณขยะมูลฝอย

จากข้อมูลประชากรย้อนหลัง 4 ปี (พ.ศ.2541 – 2544) คาดการณ์จำนวนประชากรที่จะเพิ่มขึ้นรวมทั้งจำนวนนักท่องเที่ยวที่จะเข้ามาในพื้นที่ ในหัวข้อ 4.3 และให้ข้อสันนิษฐานในการคาดการณ์ปริมาณขยะมูลฝอยที่จะเกิดขึ้นอีก 8 ปี ดังนี้

- ประชากรในพื้นที่ มีการผลิตขยะมูลฝอยในอัตรา 0.34 กิโลกรัม / คน / วัน
- นักท่องเที่ยวจะผลิตขยะมูลฝอยในอัตรา 0.10 กิโลกรัม / คน/ วัน

ดังนั้นการคาดการณ์ปริมาณขยะมูลฝอยที่จะเกิดขึ้นในเวียงกุมกามในอีก 8 ปี จะเป็นไปตามตารางที่ 4.2

ตารางที่ 4.2 การคาดการณ์ปริมาณขยะมูลฝอยที่จะเกิดขึ้นในพื้นที่เวียงกุมกาม ในอีก 8 ปี

ปี (พ.ศ.)	จำนวนประชากร (คน)		ปริมาณขยะมูลฝอย (ตัน/วัน)		
	ในพื้นที่	นักท่องเที่ยว	ในพื้นที่	นักท่องเที่ยว	รวม
2545	1,779	17,526	0.60	1.75	2.36
2546	1,811	17,842	0.62	1.78	2.40
2547	1,844	18,160	0.63	1.82	2.44
2548	1,877	18,484	0.64	1.85	2.49
2549	1,910	18,813	0.65	1.88	2.53
2550	1,944	19,148	0.66	1.91	2.58
2551	1,979	19,492	0.67	1.95	2.62
2552	2,014	19,842	0.68	1.98	2.67

ที่มา: โครงการสำรวจและตรวจสอบสภาพแวดล้อมในพื้นที่เวียงกุมกาม (อ้างอิงกรอบแผนการจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม บริเวณเมืองเก่าเวียงกุมกาม สำนักงานสิ่งแวดล้อมภาคที่ 10, 2545)

4.7.2 การจัดการขยะมูลฝอย

ในพื้นที่อบต.ท่าวังตาล ชาวบ้านจัดการขยะมูลฝอยด้วยตนเอง ด้วยวิธีการเผาและนำขยะเข้าไปทิ้งในเมือง ส่วนขยะที่เกิดจากนักท่องเที่ยวในพื้นที่สาธารณะนั้น นายกอบต.ท่าวังตาลกล่าวว่ากองทุนอนุรักษ์และพัฒนาเวียงกุมกามเป็นผู้ดูแล โดยจ้างผู้รับเหมาเอกชนเข้ามาจัดการ โดยนำเงินทุนที่ได้รับจากการบริการการท่องเที่ยวมาใช้ แต่ในปัจจุบันจัดการโดยวิธีการเผาเช่นกัน เนื่องจากบริษัทเอกชนที่เข้ามารับเหมาเป็นหน่วยงานเดียวกับเทศบาลนครเชียงใหม่ ซึ่งกำลังมีปัญหาเรื่องที่ตั้งขยะอยู่ปัจจุบัน ในส่วนของขยะมูลฝอยภายในวัดช้างค้ำ เจ้าอาวาสวัดช้างค้ำกล่าวว่า ขยะทั้งจากส่วนของวัดเองและจากจุดขายสินค้า ทางวัดจัดการโดยการจ้างผู้รับเหมาเอกชนบางส่วนและเผาเองบางส่วน แต่ในปัจจุบันใช้วิธีการเผาเองทั้งหมดโดยทำการเผาบริเวณด้านข้างของวัด

จากการรายงานในกรอบแผนการจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม บริเวณเมืองเก่าเวียงกุมกาม สำนักงานสิ่งแวดล้อมภาคที่ 10 ปีพ.ศ.2545 ได้รายงานว่าชาวบ้านได้มีการนำขยะไปทิ้งบริเวณพื้นที่สาธารณะ เช่นลำเหมือง และพื้นที่กร้าง โดยในปัจจุบันการทิ้งขยะในพื้นที่กร้างยังพบเห็นอยู่ แต่การทิ้งขยะในลำเหมืองได้รับการจัดการจากสำนักพัฒนาการท่องเที่ยวร่วมกับชมรมรักเวียงกุมกาม และชาวบ้าน โดยร่วมกันทำการพัฒนาลำเหมืองให้ดีขึ้น และในปัจจุบันลำเหมืองได้รับการปล่อยน้ำจากแม่น้ำปิงเข้ามาใช้ ซึ่งทำให้ลำเหมืองถูกนำมาใช้ประโยชน์ในการเก็บน้ำมากกว่าเป็นที่ทิ้งขยะมากกว่าในอดีตที่ผ่านมา

4.8 นโยบายและแนวทางการจัดการการท่องเที่ยว

ในการจัดการด้านการท่องเที่ยวภายในชุมชนบ้านช้างค้ำ มีหน่วยงานและองค์กรที่รับผิดชอบดูแลอยู่หลายส่วน โดยมีนโยบายและแนวทางในการจัดการด้านการท่องเที่ยวร่วมกัน ดังนี้

- การพัฒนาเวียงกุมกามให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว นั้น จะต้องคำนึงถึงการพัฒนาควบคู่ไประหว่างการคงความมีคุณค่าของสถานที่เอาไว้ และให้ประชาชนสามารถอยู่คู่กับโบราณสถานได้อย่างมีความภาคภูมิใจในชุมชนของตนในฐานะที่เป็นเมืองประวัติศาสตร์
- มีการเตรียมความพร้อมในการรองรับนักท่องเที่ยว โดยเริ่มต้นจากการที่ให้ประชาชนในชุมชนเห็นคุณค่าของโบราณสถานและประวัติศาสตร์ของชุมชน เพื่อที่จะได้ให้ความรู้และเป็นตัวอย่างที่ดีแก่นักท่องเที่ยวได้

4.9 นโยบายและแนวทางการจัดการด้านสิ่งแวดล้อม

ในการจัดการด้านสิ่งแวดล้อมภายในชุมชนบ้านช้างค้ำ มีหน่วยงานและองค์กรที่รับผิดชอบดูแลอยู่หลายส่วน โดยมีนโยบายและแนวทางในการจัดการด้านสิ่งแวดล้อมร่วมกัน ดังนี้

4.9.1 การจัดการขยะมูลฝอย

นโยบาย

- สร้างจิตสำนึกให้ชุมชนร่วมกันลดปริมาณขยะมูลฝอย
- ชุมชนมีการเฝ้าระวังไม่ให้มีขยะในพื้นที่สาธารณะ
- อบต.และหน่วยงานที่รับผิดชอบด้านขยะ ร่วมกันหาวิธีในการจัดการขยะมูลฝอยในพื้นที่ชุมชนบ้านช้างค้ำ

แนวทางการดำเนินงาน

- นำขยะมูลฝอยพวกเศษอาหาร เศษวัสดุธรรมชาติมาทำปุ๋ยหมัก
- รมรงค์และประชาสัมพันธ์ให้ชุมชนทราบถึงวิธีการลดปริมาณของขยะมูลฝอยในรูปแบบต่างๆ
- จัดตั้งคณะกรรมการร่วมระหว่างหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อเสนอแนวทางและร่วมกันจัดการขยะมูลฝอย
- มีการศึกษาดูงานในพื้นที่ที่มีการนำขยะมูลฝอยมาใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างเป็นรูปธรรม แล้วนำมาปรับใช้ในชุมชน

แผนงาน / โครงการ

- โครงการรณรงค์การคัดแยกขยะและเพิ่มมูลค่าขยะมูลฝอย โดยอบต.ท่าวังตาล
- โครงการทอดผ้าป่าขยะ โดยอบต.ท่าวังตาลร่วมกับชุมชน
- โครงการทำปุ๋ยหมักชีวภาพจากขยะเปียก โดยอบต.ท่าวังตาล
- โครงการนำเยาวชนศึกษาดูงานในโบราณสถานต่างๆ และจัดให้ร่วมกันเก็บขยะในเมืองโบราณ โดยเจ้าอาวาสวัดช้างค้ำ

4.9.2 การใช้ประโยชน์ที่ดินร่วมกันระหว่างชุมชนและแหล่งโบราณสถาน

นโยบาย

- ชุมชนเข้มแข็ง พัฒนาบ้านเรือนให้กลมกลืนกับธรรมชาติเพื่อความโดดเด่นของโบราณสถาน
- พื้นฟูประวัติศาสตร์เวียงกุมกามให้คงความมีคุณค่า โดยควบคู่ไปกับการอยู่อาศัยของชุมชนได้เป็นอย่างดี

- แนวเขตธรรมชาติให้กลมกลืนกับโบราณสถานเพื่อทัศนียภาพที่สวยงาม
- บังคับใช้กฎกระทรวงผังเมืองรวม เชียงใหม่ ควบคุมอาคารและการใช้ประโยชน์

จากที่ดิน

แนวทางการดำเนินงาน

- สร้างความร่วมมือบ้านเรือนที่มีโบราณสถานอยู่ในบริเวณบ้านของตนเอง โดยรักษาความสะอาดเรียบร้อย เพื่อเพิ่มความสวยงามให้กับโบราณสถาน
- สร้างแนวธรรมชาติระหว่างบ้านเรือนที่อยู่อาศัยและโบราณสถาน ในพื้นที่ที่มีโบราณสถานอยู่ในที่ส่วนบุคคล โดยเฉพาะพื้นที่ติดกับบ้านเรือน
 - ชุมชนและอบต.ร่วมกันกำหนดแนวทางในการใช้ประโยชน์ที่ดินส่วนบุคคล และที่ดินสาธารณะ ออกข้อบังคับและควบคุมการปฏิบัติใช้
 - ชุมชนและท้องถิ่นร่วมกันพัฒนาพื้นที่โบราณสถานในวันสำคัญของชุมชน เพื่อความสวยงามของโบราณสถาน

แผนงาน / โครงการ

- โครงการพัฒนาพื้นที่โบราณสถานให้โดดเด่น โดยอบต.ทำวิงตาลร่วมกับชุมชน
- โครงการสร้างความตระหนักในเรื่องคุณค่าของโบราณสถานเวียงกุมกาม โดยอบต.ทำวิงตาลร่วมกับสำนักงาน โบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 6 เชียงใหม่
- โครงการปลูกต้นไม้ท้องถิ่นโดยรอบ เพื่อเพิ่มความร่มรื่นให้กับโบราณสถาน โดยอบต.ทำวิงตาลร่วมกับชุมชน

4.9.3 การฟื้นฟูและปรับปรุงลำน้ำสาธารณะ

นโยบาย

- ป้องกันการทิ้งขยะและปล่อยน้ำเสียลงสู่เหมืองสาธารณะ
- ป้องกันการรुकูล้ำน้ำ
- นำในลำเหมืองไหลสะดวกตลอดปีและใช้ประโยชน์ร่วมกัน
- คงความเป็นธรรมชาติของลำเหมือง

แนวทางการดำเนินงาน

- ประชาสัมพันธ์ไม่ให้มีการทิ้งขยะลงในลำน้ำ
- ร่วมกันออกมาตรการป้องกันการรुकูล้ำน้ำเหมืองอย่างเคร่งครัด
- ชุมชนร่วมกันขอพื้นที่ลำเหมืองคืนจากพื้นที่ส่วนบุคคล

แผนงาน / โครงการ

- โครงการอนุรักษ์ป่าหวางอย่างมีส่วนร่วม โดยองค์การบริหารส่วนตำบลร่วมกับสำนักงานประมงอำเภอ
- โครงการสร้างจิตสำนึกและความตระหนัก และปฏิบัติเพื่อแก้ไขปัญหาน้ำเสีย โดยองค์การบริหารส่วนตำบล
- โครงการหาแนวทางในการจัดการลำเหมืองร่วมกับชุมชน โดยองค์การบริหารส่วนตำบล

4.9.4 การจัดการจราจรเพื่อการท่องเที่ยว

นโยบาย

- เชี่ยวชมเมืองโบราณด้วยความสะอาด
- มาตรการห้ามรถขนาดใหญ่เข้าพื้นที่เมืองโบราณเวียงกุมกาม
- อำนวยความสะดวกด้วยรถรางและรถม้านำเที่ยวในเขตเมืองโบราณ

แนวทางการดำเนินงาน

- ปรับภูมิทัศน์ในการสัญจรให้เอื้อต่อการเดิน การนั่งรถราง และรถม้าเพื่อชมเมืองโบราณ
- จัดรถขนส่งเพื่อรับนักท่องเที่ยวเข้าชมเมืองโบราณ
- กำหนดทางสัญจรในการชมเมืองโบราณแบบเชื่อมโยงกัน
- สร้างทางเฉพาะสำหรับโบราณสถานที่อยู่ในพื้นที่ส่วนบุคคล โดยเน้นให้มีความกลมกลืนกับโบราณสถาน

แผนงาน / โครงการ

- โครงการเฝ้าระวังรถยนต์รูกอล์ฟพื้นที่โบราณสถาน
- โครงการระดมความคิดเห็นในการร่วมกำหนดเส้นทางและแนวทางในการนำชมเมืองโบราณ โดยอบต.ท่าวังตาลร่วมกับชุมชน

4.10 กฎหมายที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาและอนุรักษ์บริเวณเมืองโบราณเวียงกุมกาม

4.10.1 กฎกระทรวงผังเมืองรวมเชียงใหม่

เป็นกฎกระทรวงฉบับที่ 431 พ.ศ.2542 ออกตามความในพระราชบัญญัติการผังเมือง พ.ศ.2518

สาระสำคัญ

ได้ประกาศเขตผังเมืองรวมฯ ครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมดของเทศบาลนครเชียงใหม่ พื้นที่บางส่วนของอำเภอเมืองเชียงใหม่ อำเภอแม่ริม อำเภอสันทราย อำเภอแควน้อยสะแก อำเภอสันกำแพง อำเภอสารภี และอำเภอหางดง โดยได้แบ่งการใช้ประโยชน์ที่ดินไว้ 18 ประเภท พร้อมด้วยข้อกำหนดเป็นมาตรการควบคุมการใช้ประโยชน์จากที่ดินในแต่ละบริเวณของการใช้ประโยชน์ที่ดินในแต่ละประเภท

ข้อสังเกต

กฎกระทรวงฉบับนี้ได้มีการวางผังการใช้ประโยชน์จากที่ดินบริเวณเวียงกุมกามในข้อ 15 เป็นที่ดินประเภทอนุรักษ์เพื่อส่งเสริมเอกลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมไทย ให้ใช้ประโยชน์เพื่อส่งเสริมเอกลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมและสถาปัตยกรรมท้องถิ่น หัตถอุตสาหกรรม การท่องเที่ยว การอยู่อาศัย สถาบันราชการ การสาธารณูปการเท่านั้น และห้ามใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อกิจกรรมตามที่กำหนด ดังต่อไปนี้

(1) โรงงานทุกจำพวกตามกฎหมายว่าด้วยโรงงาน เว้นแต่โรงงานที่ซึ่งประกอบกิจการโดยไม่ก่อเหตุรำคาญตามกฎหมายว่าด้วยการสาธารณสุข หรือไม่เป็นมลพิษต่อชุมชนหรือสิ่งแวดล้อมตามกฎหมายว่าด้วยการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ และอยู่ห่างจากริมฝั่งแม่น้ำปิงไม่น้อยกว่า 500 เมตร

(2) สถานที่บรรจุก๊าซ สถานที่เก็บก๊าซ และห้องบรรจุก๊าซตามกฎหมายว่าด้วยการบรรจุก๊าซปิโตรเลียมเหลว แต่ไม่ได้หมายความรวมถึงร้านจำหน่ายก๊าซ สถานที่ใช้ก๊าซ และสถานที่จำหน่ายอาหารที่ใช้ก๊าซ

(3) สถานที่เก็บน้ำมันเชื้อเพลิงสำหรับจำหน่ายที่ต้องขออนุญาตตามกฎหมายว่าด้วยการเก็บรักษาน้ำมันเชื้อเพลิง

(4) เลี้ยงม้า โค กระบือ สุกร แพะ แกะ ห่าน เป็ด ไก่ ภูเขา กระจับปี่ หรือสัตว์ป่าตามกฎหมายว่าด้วยการสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่าเพื่อการค้า

(5) สุสานและฌาปนสถานตามกฎหมายว่าด้วยสุสานและฌาปนสถาน

- (6) สถานบริการตามกฎหมายว่าด้วยสถานบริการ
- (7) การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทอาคารสูงหรืออาคารขนาดใหญ่
- (8) ไซโลเก็บผลิตผลทางการเกษตร
- (9) กำจัดมูลฝอย
- (10) ซ่อมแซมเศษวัสดุ

4.10.2 พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504

สาระสำคัญ

เป็นกฎหมายหลักที่ใช้ในการอนุรักษ์และคุ้มครองโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ รวมทั้งบริเวณที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี โดยให้อธิบดีกรมศิลปากรอาศัยอำนาจตามมาตรา 7 ประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถาน และกำหนดเขตที่ดินให้เป็นเขตโบราณสถาน มีอำนาจตามมาตรา 7 ทวิ ที่จะอนุญาตหรือไม่อนุญาตให้มีการปลูกสร้างอาคารอื่นใดในเขตโบราณสถาน มีอำนาจสั่งระงับและรื้อถอนสิ่งปลูกสร้างในกรณีที่มีการปลูกสร้างอาคารในเขตโบราณสถาน โดยไม่ได้รับอนุญาต ซึ่งเจ้าของครอบครองหรือผู้ปลูกสร้างไม่มีสิทธิเรียกร้องค่าเสียหายหรือดำเนินคดีแก่ผู้รื้อถอน นอกจากนี้ในมาตรา 9 ได้ให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองโบราณสถานที่ขึ้นทะเบียนไว้แล้ว มีหน้าที่ดูแล เมื่อเกิดชำรุด หักพังเสียหาย ต้องแจ้งเป็นหนังสือให้อธิบดีกรมศิลปากรทราบภายใน 30 วัน นับตั้งแต่วันที่เกิดชำรุด หักพังหรือเสียหาย

ข้อสังเกต

กฎหมายฉบับนี้ ถึงแม้ว่าจะให้อำนาจอธิบดีกรมศิลปากรสามารถประกาศกำหนดเขตโบราณสถานให้มีอาณาเขตเพียงพอต่อการอนุรักษ์และคุ้มครองโบราณสถานได้ แต่ในทางปฏิบัติ กรมศิลปากรมักจะประกาศกำหนดเขตโบราณสถานเท่าที่จำเป็น และมีอาณาเขตโดยรอบห่างจากที่ตั้ง หรือแนวเขตที่ดินที่ตัวโบราณสถานตั้งอยู่ไม่มากนัก ทำให้การอนุรักษ์และคุ้มครองโบราณสถานไม่ได้ผลเท่าที่ควร โดยเฉพาะด้านสิ่งแวดล้อมโดยรอบขอบเขตโบราณสถาน มักจะถูกรบกวนและได้รับความเสียหายจากการใช้ประโยชน์ที่ดินและการก่อสร้างอาคาร ตลอดจนการประกอบกิจกรรมต่างๆ ในบริเวณพื้นที่ซึ่งติดต่อกับเขตโบราณสถาน ทั้งนี้เนื่องจากข้อจำกัดทางการปฏิบัติที่เกิดขึ้นจากตัวบทกฎหมายเอง

4.10.3 พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535

สาระสำคัญ

เป็นกฎหมายที่ให้ความสำคัญอย่างมากต่อการอนุรักษ์และคุ้มครองสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและศิลปกรรม ได้ให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม โดยคำแนะนำของคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ มีอำนาจออกกฎกระทรวงกำหนดเขตพื้นที่คุ้มครองสิ่งแวดล้อม ตามมาตรา 43 และกำหนดมาตรการคุ้มครอง ตามมาตรา 44 นอกจากนี้ มาตรา 45 ยังให้อำนาจรัฐมนตรี โดยความเห็นชอบของคณะกรรมการสิ่งแวดล้อม และได้รับอนุมัติจากคณะรัฐมนตรีประกาศเขตพื้นที่คุ้มครองสิ่งแวดล้อม และกำหนดมาตรการคุ้มครอง ตามมาตรา 44 ในพื้นที่ที่ได้ประกาศกำหนดเป็นเขตอนุรักษ์ เขตผังเมืองรวม ผังเมืองเฉพาะ เขตควบคุมอาคาร เขตนิคมอุตสาหกรรมหรือเขตควบคุมมลพิษไว้แล้ว ถ้ามีปัญหาคุณภาพสิ่งแวดล้อมรุนแรงเข้าขั้นวิกฤต ซึ่งจำเป็นต้องได้รับการแก้ไขโดยทันที และส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง ไม่มีอำนาจตามกฎหมาย หรือไม่สามารถที่จะทำการแก้ไขปัญหาได้

ข้อสังเกต

กฎหมายฉบับนี้ได้ให้อำนาจในการประกาศเขตพื้นที่และการกำหนดมาตรการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมได้อย่างแท้จริงอย่างกว้างขวางคือ สามารถประกาศเขตพื้นที่คุ้มครองสิ่งแวดล้อมที่ลงไปในพื้นที่ที่ได้ประกาศ เขตผังเมืองรวม ผังเมืองเฉพาะ เขตควบคุมอาคาร เขตนิคมอุตสาหกรรม เขตควบคุมมลพิษ เขตอนุรักษ์ซึ่งหมายถึงเขตโบราณสถานนั้นได้ และข้อกำหนดมาตรการคุ้มครอง รัฐสามารถออกเป็นกฎกระทรวง ซึ่งมีรายละเอียดเพิ่มเติมในกฎหมายอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องและได้ประกาศเป็นกฎกระทรวงไว้แล้ว เช่น กฎกระทรวงควบคุมอาคาร เป็นต้น อีกทั้งรวมไปถึงการกำหนดการห้ามการกระทำหรือกิจกรรมใดๆ ที่จะก่อให้เกิดผลกระทบต่อระบบนิเวศวิทยาตามธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม กำหนดประเภทโครงการทั้งภาครัฐและเอกชน ต้องเสนอรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม กำหนดวิธีการจัดการ และขอบเขตหน้าที่ของส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง และกำหนดมาตรการคุ้มครองอื่นๆ ตามที่เห็นสมควรและเหมาะสมเพื่อรักษาสภาพธรรมชาติ หรือระบบนิเวศตามธรรมชาติหรือคุณค่าของสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

ที่มา: โครงการศึกษาแนวทางการจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม บริเวณเมืองเก่าเวียงกุมกาม (อ้างในกรอบแผนการจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม บริเวณเมืองเก่าเวียงกุมกาม สำนักงานสิ่งแวดล้อมภาคที่ 10, 2545)